

винятком найтугодумніших) не вірять у всілякі штучно роздуті “слов”янські” вивіски з відповідною московсько-мінською міжнародністю. Мені ж дуже весело перебувати в нашому провінційному місті, де на кожному кроці як не “європейські», то “міжнародні” інституції, і кпйти з цієї примітивної реклами, розрахованої на абітурієнта-“совка” і його батьків відповідної кондиції. Такі фокуси нагадують відомий першоквітневий жарт, коли журналісти показали телесюжет про високий урожай спагеті в швейцарських горах, а після передачі маса глядачів телефонувала до редакції з запитаннями про насіння цього овочу, який їм також захотілося виростити.

І смішно, і гірко. Бо в контексті цих подвійних стандартів і подія, з приводу якої оце розмовляємо, меркне. Адже ми вже звикли, що нагороди та відзнаки в нашій країні неминуче пов’язані з корупцією й даються за наближеність до влади. Бути професором нелегко, коли тебе оточують сотні ялових “проФФесорів” (один із них, на щастя, не став президентом країни, але маса його клонованих родичів — при посадах і владі!).

— Проте ми не сумніваємося, що Вам Огієнківська премія дісталася заслужено. Хай же висока відзнака додасть натхнення і сили, щоб долати негаразди і утверджувати культ справжньої науки, про який мрієте!

— Дай Боже, аби так сталося! Вірю в молоду генерацію, яка сьогодні починає формувати нашу громадську думку і громадянську позицію.

*Розмовляла Галина Дубова,
тижневик “Сім днів” (Рівне),
4 квітня 2005 року*

Отримано: 5.10.2005 р.

Я.О.Поліщук

ДУХ У ВИМІРАХ МИТРОПОЛИТА ІЛАРІОНА

Промова при врученні Огієнківської премії 2005 року

Чим більше часові горизонти віддаляють незвичайну постать Митрополита (професора Івана Огієнка), тим виразнішою, масштабнішою і величнійшою вона видається. Час заліковує рани, замулює образи й об мови, зате увищує те, що нетлінне чи принаймні тривке, — насвітлюючи його сяйвом справжніх, несюхвилинних вартостей.

Такими є вартості духу. У них квінтесенція віковичних людських зусиль, радостей і мук, осягнень і страждань. У них ціла галактика здобутого нелегкою працею і терпінням досвіду. Ці вартості сьогодні

можуть служити правдивим, автентичним критерієм оцінки наших попередників, у тому й блаженного Митрополита Іларіона, блискучий слід якого в українській культурі залишиться незатертим.

Постать Митрополита Іларіона відкривається мені головно у трьох найважливіших вимірах, кожен із яких не тільки висвічує сутність його вчення, а й дивовижним чином втілює заповіді свого часу. Це виміри покликання, патріотизму, універсальності. У всьому, що чинив цей великий українець, у всьому, що залишив він по собі як духовний спадок, бачимо втілення унікальної цільності характеру, світогляду та віри, те, що Іван Франко свого часу називав “цілим чолом віком”. Звідси, очевидно, народжувалася подиву гідна (надто ж — як на обставини вигнання, поневірянь чужиною, знеславлення й забуття) певність себе, що так само була необхідною умовою гідної самореалізації цієї не буденної особистості.

Вимір покликання. Це надзвичайна віра в себе та своє призначення на землі. Віра, що ламає всякі перепони, долає невдачі й розчарування, чинить звитягу в неймовірно важких умовах буття. Вона вела Івана Огієнка крізь ціле його многотрудне життя — крок за кроком, етап за етапом. Від свідомого вибору предмету наукових студій, яким стала староукраїнська духовна література та її подвижники, через викладання нашої літератури й культури в період революційного піднесення й еміграційного двадцятиліття в Польщі — до добровільно прийнятої місії духовного провідника свого знедоленого, нищеного та деморалізованого війнами й окупаціями народу.

Свідомістю свого покликання осяяна вся багата життєва і творча діяльність Митрополита Іларіона. Власне, йдеться про поєднання в одній особі багатьох покликань, які вдалося ідеально злагодити між собою. Бо, приймаючи щораз більші обов'язки, відповідні вимогам часу й ситуації, професор і душпастир не звільняв себе від попередньо взятих функцій, не відмовлявся від незавершених великих справ. У його світлій постаті глибоко втілювалося покликання вченого, здатного не тільки досліджувати віддалену історію свого народу, а й давати їй нові, свіжі, оригінальні інтерпретації, наново відкриваючи своїм сучасникам очі на свою національну традицію та привертаючи тим самим до минувшини і її уроків. Не менш важливим виявилось покликання вчителя, організатора, наставника й радника, авторитетного діяча: хоч не всім умів догодити своєю тверезою й послідовною поставою, зате був неодмінним авторитетом для молодих, прикладом і взірцем. Не злегковажив Іван Огієнко свого родинного покликання, будучи чоловіком і батьком, хай як нелегко було йому цей обов'язок виконувати в часах напівголодного існування та наймитування на чужині. І вже важко поминути увагою покликання патріота, що завжди, як далеко не гнала б його неприхильна доля чужими дорогами, лишався вірним сином своєї батьківщини, ніс Україну в своєму серці.

Вершиною ж його життєвого служіння було найвідповідальніше покликання — духовного батька, провідника й проповідника Божого Слова. Навіть найвеличніша з його справ — досконалий і точний переклад Біблії українською — то тільки частка великого обов'язку, який на себе поклав. Адже йшлося не тільки про те, аби дати можливість пізнавати сакральне Слово по-українськи, це Слово треба було щоденно й щогодинно доносити до свідомості вірних — через проповіді й молитви, розмови й напучування, книги, листи й приватні опінії. Цей шлях Митрополит пройшов гідно, витворивши тим самим за океаном, далеко від рідної України цитадель її духовної традиції, причому в ті часи, коли на самій Україні атеїстичний режим майже цілком витравив із національної пам'яті його земляків ту славетну традицію, що од віків сформувалася в місії Митрополита Іларіона і Володимира Мономаха, Петра Могили й Дмитра Туптала.

Щоденним критерієм призначення була його неустанна праця. Таку працю Митрополит усвідомлював як щось більше, ніж просту необхідність чи рутинний обов'язок. Вона була осяяна натхненням, вірою, рацією найглибшого сенсу і покликання. Відтак робота в розумінні великого тлумача Біблії — то “люба жертва”. Щоденне методичне виконання своєї місії на землі давало почуття внутрішнього спокою і душевного миру на тлі світських тривог та суспільних бур. В одному з Огієнкових віршів сформульована ця просто і змістовна заповідь, адресована передусім собі самому, а й іншим:

*Нехай горить в тобі завзяття,
А в праці сяє хай кінець.*

Вимір патріотизму. Він так само ви являє в Митрополиті Іларіоні видатну, неординарну особистість. Він не про сто вмів любити Україну, але вмів по чуватися українцем, органічно, природно й глибоко. Переконання у своїй національній ідентичності було на стільки сильним, що не пасувало навіть перед труднощами, нерідко спонукало на ризик для кар'єри чи й життя. Саме так діялося, наприклад, у період дореволюційної Росії чи і) часі революції в Кам'янці на Поділлі. Буду чи молодим співробітником Київського університету св. Володимира, на ті часи сильного форпост русифікації та офіційної політики імперії, Огієнко, всупереч заборонам, одним із перших перейшов на українську мову викладання. А на посаді ректора Кам'янецького університету він, по суті, зреалізував свою оригінальну концепцію першого національного університету, значення якої не маліє й по сей день, коли наша вища школа далеко не звільнилася від примітивної та псевдо наукової практики періоду комуністичного поневолення.

Волею долі більшу частину життя довелося Івану Огієнкові провести по за батьківщиною. Побут на далекій чужині був особли-

во нелегким і драматичним випробуванням для патріотичних почуттів. У тих умовах Огієнкове принципове українство часто було не зрозуміле навіть для близького оточення. Певна річ, воно тільки ускладнювало життя й додавало проблем там, де можна було обійтися без підкреслення своїх національних переконань. Посідаючи видатний талант інтелектуала та вченого-гуманітарія, Іван Огієнко міг зробити блискучу кар'єру як професор котрогось із європейських чи американських університетів. Зрештою, багато хто з українців так і зробив, заглибившись у наукову працю та відмежовуючись від національно-визвольних змагань, що часами, здавалося, заходи ли в глухий кут і втрачали перспективу. Однак у випадку Огієнка це було неможливим, оскільки його гарячий патріотизм був чимось настільки натуральним та органічним, що без нього не мислилася ані кар'єра, ані творчість, ані гідна самореалізація в житті.

Митрополит Іларіон почувався до обов'язку нести Україну не лише у своєму серці, а й утверджувати її у світі. Про це свідчить його багатогранна діяльність на духовно-науково-культурному полі, де українство та його найвизначніші досягнення завжди представлялися на тлі культури європейської та світової. Українську християнську традицію з її тисячолітньою історією він вважав невідривною частиною загальноєвропейської культурної спадщини. Митрополит здавав собі справу з важливості такої місії – нести образ України у світ, відкривати його, заявляти про свою батьківщину та її добру славу. Це була, без сумніву, далекоглядна позиція, справді державницька свідомість великого патріота свого краю і свого народу.

Сьогодні, у незалежній Україні, ми рідко згадуємо про патріотичну поставу великих попередників, для яких любов до Вітчизни не могла бути ані вигодою, ані модою, ані підставою кар'єри, зате вказувала на шлях поневірянь, переслідувань та страждань. Приклад Митрополита Іларіона тут показовий: він здійснив ту сув'язь по колінь і традицій, яку не змогли забезпечити жодні інституції. Він сам протистояв цілим махинам репресій та денационалізації, твердо й непомстливо виказуючи свою вірність землі, яка його народила.

Вимір універсальності. Важко говорити про універсальність конкретної людини в умовах галопоуючого ХХ віку, доби інтенсивних технологій та масової комунікації. Але в постаті Митрополита Іларіона трохи призабута універсальність людської природи таки виявилася, до того ж виявилася велично й неповторно. Це був всеосяжний, унікальний талант. Сучасників уражав його енциклопедизм, що нагадував людину-інститут, людину-академію. Як гостро таких велетів мислі потребувала наша бездержавна, упосліджена минув шина! І як небагато їх могла мати, коли сусідні, такі державні народи мали всі шанси переманювати такі таланти на службу собі.

Якщо оцінювати творчість як символічну автобіографію (а такий підхід практикується в сучасній гуманітаристиці), то з писань

покійного Митрополита можна скласти уявлення про його власні духовні орієнтири. Грані духовного образу автора пізнаємо в героях його наукових та художніх творів. Це подвижник віри Йов Почаївський і князь-меценат Костянтин Острозький, мученик Арсеній Мацієвич і схимник-мудрець Паїсій Величковський, незрівнянний митрополит-реформатор Петро Могила і прекрасне гроно його учнів – теологів та поетів, блискучий бароковий літератор святий Дмитро Туптало (Ростовський) і гетьман вільнолюбного чину Іван Мазепа... Для Івана Огієнка ці й подібні постаті героїчної минувшини України були виразниками її властивого духу, самої суті цього народу і його Божого призначення на землі. Йому боліло, що визвольні прагнення українців протягом віків тлумилися репресіями, жертвами, втратами, кров'ю, стражданнями і трагізмом. Але це тільки утверджувало в переконанні, що шлях великих українців – правдивий, істинний, бо ціною страждань і жертв наша Батьківщина наближалася до ідеалу християнського благочестя.

Драма української еміграції ХХ століття також виростала до біблійної аналогії переходу через Ханаанську пустелю в прагненні волі. Новітнє вигнання (в тім і своє власне) Митрополит Іларіон трактував як свідомий вибір: покинути спрофановану дійсність, щоб зберегти образ духовної України та передати її у спадок молодшим поколінням. Це була та сакральна територія, яка, попри всі біди і труднощі, оберігала ідею України, що врешті-решт, вибухнула нашою омріяною і оплаканою державністю. Водночас це був неймовірно важкий досвід творення на пустельнім піску чужини і трясовині підлості. На тій пустельній дорозі не бракувало нерозуміння, заздрості, обмов та підозр, що завжди супроводять великих людей у їхньому спілкуванні з людьми пересічними.

Митрополит Іларіон невтомно діяв, аби зреалізувати свою життєву програму, – засновував, просвіщав, проповідував, створював, зміцнював розбудовував. Він стратегічно осмислював український дух, як мало хто із його сучасників. Біда в тому, що плоди його універсальної творчої праці тривалий час були заборонені та піддані остракізму тут, на материковій Україні. Сьогодні те, що десятиліттями плекалося нашими земляками на чужій землі, стає нарешті затребуваним тут, удома, на рідній рахманній землі. Камінь, відкинутий будівничими минулого, стає наріжним, хоч як нелегко усвідомлює собі цю істину наше роз'єднане й ослаблене суспільство. Перемагаючи час, воскресає духовний спадок Митрополита Іларіона, очищається від бруду, скверни, одноденності, як воскреслий Лазар від струхлілих шат.

Кланяюся світлій пам'яті патрона цієї чудової урочистості. Сердечне вдячний Комітетові у справах премії імені Івана Огієнка, учасникам та гостям цього свята, гостинному Брусилову за честь прилучитися до висот його духовних вимірів. Уроки, заповіді й перестороги Митрополита Іларіона не втрачають на актуаль-

ності. Апелюючи до збірної свідомості свого народу, Іван Огієнко свого часу писав:

*Як ми всі націю соборну
У всім єдиною нестворим, —
Зітруть нас легко вражі жорна,
Ми будем ввік народом хворим.*

Слава Богові, українці епохи Помаранчевої революції врешті перекопали себе і цілий світ, що не хочуть бути “народом хворим” і врешті прихилять до духовного здоров’я, позбуваючись літніх болячок невірності. На шляху цього uzдоровлення завжди нашим добрим ангелом-охоронцем буде блаженний Митрополит, професор Іван Огієнко, великий уродженець цієї землі.

Отримано: 7.10.2005 р.